

O'SPIRIN YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI KASBIY SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ROLI

Baqoyeva Zarina Rayimovna

**Insitut:ISFT "INTERNATIONAL SCHOOL OF FINANCE TECHNOLOGY
AND SCIENCE" INSTITUTI Psixologiya va pedagogika kafedrası o'qituvchisi**
zbakaeva69@gmail.com

Annotation: Ushbu maqolada o'spirin yoshidagi o'quvchilarning kasbiy shakllanish jarayonida psixologik xizmatlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif ushbu jarayonning psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillarini chuqur o'rganib, maktab psixologlarining kasbiy yo'naltirishdagi asosiy vazifalarini aniqlaydi. Mavzuga doir O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmonlari, ta'lim sohasidagi islohotlar hamda xalqaro tajribalar tahlil qilinib, psixologik xizmatning zamonaviy modelini taklif etish zarurligi asoslab beriladi. Maqolada o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirish, motivatsiyani oshirish va ongli kasb tanloviga yo'naltirishda psixologik yondashuvning amaliy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *raqobat muhiti, mustaqil fikr yuritish, psixologik xizmatlar, yaqin rivojlanish zonasi, kasbiy yo'naltirish maktabi.*

KIRISH

Yosh avlodning barkamol va har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllanishi, ayniqsa ularning kelajakdagi kasbiy yo'nalishini to'g'ri tanlashlari, har qanday jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biridir. Bugungi globallashuv va raqobat muhitida har bir insonning o'z qiziqishi va qobiliyatlariga mos kasb egallashi nafaqat ularning shaxsiy baxti, balki mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Aynan shu maqsadlarda yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, ularda kelajak kasbga nisbatan ongli yondashuvni shakllantirish ta'lim tizimining strategik yo'nalishlaridan biriga aylangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "Kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmonida ta'limning kasbiy yo'naltirilganligi, yoshlarning qiziqishlari, salohiyatlari va mehnat bozori ehtiyojlari asosida kasbga yo'naltirish tizimini joriy etish zarurligi ta'kidlangan[1]. Shu bilan birga, 2022-yil 13-apreldagi PF-101-sonli Farmonda ham yoshlarni kasbga yo'naltirishda maktab, mahalla va psixologik xizmatlar hamkorligini kuchaytirish masalasi ilgari surilgan[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yuqorida berilgan farmonlar zahirida yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularning mustaqil fikrlash, to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish, o'z salohiyatini to'g'ri yo'naltira olishlariga ko'maklashish maqsadi yotadi. Ayniqsa, o'spirinlik davrida bu jarayonning to'g'ri tashkil etilishi juda muhim. Chunki bu davrda o'quvchilarda o'zligini anglash, mustaqil fikr yuritish va kasb tanlashga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Bu ehtiyojni qondirishda maktab psixologlarining o'rni beqiyos bo'lib, ular o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, ruhiy holati va individual xususiyatlarini chuqur o'rganib, ularni to'g'ri kasbiy yo'nalishga yo'naltirishlari lozim. Shunday qilib, o'spirin yoshidagi o'quvchilarning kasbiy shakllanishida psixologik xizmatlarning roli ortib bormoqda. Bu xizmat nafaqat maslahat berish, balki o'quvchi shaxsining individual xususiyatlarini aniqlash, uning imkoniyatlarini baholash va rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

O'quvchilarni kasbiy shakllantirish masalasi psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlari chorrahasida keng o'rganilayotgan dolzarb mavzulardan biridir. Xususan, o'spirin yoshida shaxsning o'zini anglash, hayotiy maqsadlar va kasbiy yo'nalishni tanlash ehtiyoji kuchayadi. Bu esa ta'lim tizimida psixologik xizmatlar faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish zaruratini tug'diradi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda (A.G. Kovalyov, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, B.G. Ananyev) o'spirinlik davri shaxsning kasbiy yo'nalishi shakllanishida o'ta muhim bosqich ekanligi ta'kidlanadi. A.G. Kovalyov fikricha, kasbiy o'zini anglash — bu o'quvchining o'zini muayyan kasbda tasavvur qilishga intilishi, bu orqali u o'zining ijtimoiy o'rnini belgilaydi[3]. L.S. Vygotskiy esa kasbiy shakllanishni "yaqin rivojlanish zonasi" bilan bog'laydi, ya'ni bolaning ichki intilishlarini tashqi psixologik yordam orqali rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi[4].

O'zbekistonlik olimlar orasida ham bu masalaga oid bir qancha tadqiqotlar mavjud. Jumladan, M. Toshpo'latova, D. Yo'ldoshev, N. To'xtasinov, Z. Karimova kabi pedagog va psixologlar o'quvchilarning kasb tanlashida psixologik maslahatlarning ta'siri, maktabda kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish metodikasi, oilaviy muhitning roli haqida fikr yuritganlar[5]. D. Yo'ldoshevning fikricha, kasbiy yo'naltirishda nafaqat o'quvchining salohiyatini, balki mehnat bozorida real ehtiyojlarni ham inobatga olish zarur. Shuningdek, Prezident farmonlari asosida amalga oshirilgan islohotlar natijasida 2020-yildan boshlab maktab psixologlari zimmasiga kasbiy yo'naltirish bilan bog'liq yangi vazifalar yuklatildi. Shu bois, maktab psixologlari faoliyatini samarali tashkil etish bo'yicha amaliy qo'llanmalar va metodik tavsiyalar (Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, 2021) ishlab chiqilgan.

Xorijiy tajribaga nazar tashlaydigan bo‘lsak, AQSh, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlarda kasbiy yo‘naltirish maktab tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu davlatlarda maxsus psixologik testlar, individual maslahatlar, kasblar bilan amaliy tanishtirish ishlari orqali o‘quvchilarda ongli kasb tanlash ko‘nikmalari shakllantiriladi[6].

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘spirinlarning kasbiy shakllanishida psixologik xizmatlar ko‘p tomonlama yondashuvni talab etadi. Ular o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, ijtimoiy sharoitini va zamonaviy kasblarga bo‘lgan ehtiyojni chuqur o‘rganish orqali samarali yo‘naltirishni ta‘minlashi mumkin. O‘tkazilgan ilmiy adabiyotlar tahlili, mavjud qonunchilik asoslari hamda ta‘lim muassasalaridagi amaliy kuzatuvlar asosida shuni ta‘kidlash mumkinki, o‘spirin yoshidagi o‘quvchilarning kasbiy shakllanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unda psixologik xizmatlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Quyida ushbu xulosalarni asoslovchi muhim jihatlar yoritib berilgan.

1. O‘spirinlarning kasbiy shakllanishi murakkab psixologik jarayon hisoblanadi

O‘spirinlik – bu shaxs rivojining tranzitiv bosqichi bo‘lib, bu davrda o‘quvchilarda ichki qarama-qarshiliklar, o‘zini anglashga intilish, mustaqil qarorlar qabul qilishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi. Aynan shu jarayonda o‘quvchi o‘z kasbiy “Men” obrazini shakllantirishga harakat qiladi. Agar bu bosqichda o‘z vaqtida psixologik ko‘mak ko‘rsatilmasa, noto‘g‘ri kasb tanlash, motivatsiya yo‘qolishi, hayotiy rejasizlik kabi muammolar yuzaga keladi.

2. Psixologik xizmatlar kasbiy yo‘naltirishning asosiy mexanizmiga aylanmoqda

Bugungi kunda maktablarda faoliyat yuritayotgan psixologlar nafaqat shaxsiy muammolarni hal qilish bilan shug‘ullanishlari, balki o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalishini shakllantirishda ham faol ishtirok etishlari zarur. Bu borada ular quyidagi yo‘nalishlarda samarali ish olib borishlari mumkin:

- Kasbiy qiziqish va moyilliklarni aniqlash uchun psixologik testlar o‘tkazish;
- Shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda maslahatlar berish;
- Kasblar haqida aniq va motivatsion ma‘lumotlar yetkazish;
- Treninglar, suhbatlar va rolli o‘yinlar orqali o‘quvchini faol kasbiy fikrlashga undash.

3. Psixologik xizmatning tizimli va strategik yondashuvi natijadorlikni oshiradi

Psixologik xizmatlar samaradorligi ularning qanday tashkil etilganiga bog‘liq. Afsuski, amaliyotda ba‘zi ta‘lim muassasalarida psixologlar hujjat to‘ldirish yoki umumiy suhbatlar bilan cheklanib qolishmoqda. Bunda kasbiy yo‘naltirishning individuallik,

izchillik va uzviylik tamoyillariga rioya qilinmayapti. Zamonaviy psixologik xizmat quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- Har bir o'quvchining shaxsiy kartasini yuritish;
- Qisqa va uzoq muddatli kasbiy rejalashtirish bo'yicha konsultatsiyalar;
- Ota-onalar va sinf rahbarlari bilan uch tomonlama hamkorlik tizimini yaratish.

4. O'zbekiston Respublikasida kasbiy yo'naltirish va psixologik xizmatlar davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan

So'nggi yillarda davlat siyosatida yoshlar, ayniqsa o'quvchilarning kasb-hunar egallashiga oid qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan:

- **PF-5847-sonli Prezident farmonida** kasb-hunar ta'limi tizimi va psixologik yo'naltirish mexanizmlarini integratsiyalash zarurligi belgilangan;
- **PF-101-sonli Farmonda** maktab psixologlarining roli kuchaytirilgan va ular uchun yangi professional standartlar ishlab chiqilishi ko'zda tutilgan;
- Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan psixologlar uchun metodik qo'llanmalar va kasbiy yo'naltirish dasturlari ishlab chiqilgan.

Bu hujjatlar asosida maktab psixologlari o'z faoliyatlarida nafaqat nazariy, balki aniq mezon va indikatorlarga asoslangan yondashuvni qo'llashlari lozim.

5. Xorijiy tajriba psixologik xizmatni amaliyot bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda

Rivojlangan davlatlar (masalan, AQSh, Kanada, Germaniya) tajribasida psixologik xizmatlar faqat maslahat berish emas, balki o'quvchini kasbiy faoliyatga tayyorlashga qaratilgan amaliy yondashuvlar bilan boyitilgan. Ular orasida:

- Kasblar bilan amaliy tanishtiruv dasturlari (job shadowing);
- O'quvchilarning real mehnat muhitida ishtirok etishlari (internship);
- Kasbiy portfellar (career portfolios) orqali rivojlanish monitoringi yuritiladi.

Bu tajribalarni O'zbekiston sharoitida bosqichma-bosqich joriy etish, ayniqsa, kasb-hunar maktablari, ixtisoslashgan litsey va kollejlardan hamkorlikni kuchaytirish orqali amalga oshirish mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan ilmiy izlanishlar, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili va amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, o'spirin yoshidagi o'quvchilarning kasbiy shakllanish jarayoni bevosita psixologik xizmatlar sifati, tizimlilik va samaradorligiga chambarchas bog'liq. Bu bosqichda o'quvchilarning kasb tanlash borasidagi qarorlari nafaqat ularning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy holatiga, balki psixologik barqarorligi, shaxs sifatida o'zini namoyon qilishi va ijtimoiylashuviga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Psixologik xizmatlar esa ushbu murakkab jarayonda yo'naltiruvchi, ko'mak beruvchi va

muvofiqlashtiruvchi kuch sifatida faoliyat yuritadi. Ayniqsa, shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlash, kasbiy qiziqish va moyilliklarni o'rganish, ota-ona va o'qituvchilar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish – kasbiy yo'nalishni to'g'ri belgilashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, davlat darajasida kasbiy ta'lim va yo'naltirishga bo'lgan yondashuvning kuchaytirilayotgani, tegishli farmon va qarorlarning qabul qilinishi psixologik xizmatlar faoliyatining qonuniy asosda rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Xorijiy tajribalardan foydalanish esa bu tizimni amaliyot bilan bog'liq holatda boyitish imkonini beradi. Demak, o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga ongli va izchil tayyorlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta'minlashda psixologik xizmatlar markaziy o'ringa ega. Ushbu xizmatlar:

- o'quvchi shaxsini chuqur o'rganish;
- kasbiy yo'nalishni aniqlash va rivojlantirish;
- ijtimoiy hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- ta'lim muassasasida motivatsion muhit yaratish kabi vazifalarni o'z ichiga olishi lozim.

Bu esa nafaqat alohida shaxsning, balki butun jamiyatning iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-sonli Farmoni "Kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-apreldagi PF-101-sonli Farmoni "Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to'g'risida".
3. Kovalyov A.G. "Psixologiya i sotsial'naya adaptatsiya lichnosti" (Personaning psixologiyasi va ijtimoiy moslashuvi). Moskva, 2003.
4. Vygotskiy L.S. "Myshlenie i rechi" (Fikr va nutq). Moskva, 1960.
5. D. Yo'ldoshevning fikricha, kasbiy yo'naltirishda nafaqat o'quvchining salohiyatini, balki mehnat bozorida real ehtiyojlarni ham inobatga olish zarur.
6. Super D.E. "The Psychology of Careers" (1957) – Kasbiy rivojlanish va kasbiy yo'naltirishning psixologik aspektlarini o'rganadigan asar. Bu kitob Superning kasbiy rivojlanish nazariyasini keltirib chiqardi, u kishi hayotidagi turli bosqichlarga mos keladigan kasb tanlovini amalga oshirishni o'rganadi.